

Светислав Мандић

ДРЕВНИК (ЗАПИСИ КОНЗЕРВАТОРА)

Београд (Слово љубве) 1975,8⁰, стр. 175 + 15 илустрација

„Древник” — мало необичан наслов, али кад се књига прочита, постаје јасно да он одговара и њеном садржају и њеном аутору — песнику. То је низ запажања, размишљања, студија, али изнад свега то је топло доживљавање многих детаља наше древне, средњовековне прошлости. То је откривање и разјашњавање неких досад непознатих или нетачно приказаних (и тако у историји примљених) историјских чињеница. То је збирка студија и чланака, који су већим делом већ објављени за последњих десет година. Сада су сакупљени и са местимичним изменама објављени. И добро је што су само малом броју читалаца који се баве проучавањем наше прошлости.

Иако тематика књиге није хомогена, читалац ипак осећа у целом том материјалу извесну органску повезаност. На то утиче јединство времена, „древних дана”, у које нас одводи читање ове књиге. Имамо, заиста, утисак да нас писац води у шетњу, у посету нашим средњовековним манастирима, али у оно доба. Он нам показује њихову лепоту, удубљује се у садржај и смисао поједине фреске, предмета или натписа, дружи се с краљевима, велможама и монасима, давно „уснулим”, дознаје њихове тајне, радости и боли, и нас уводи у њих.

Први „запис” — Ана и Радослав, према пишчевим речима, имао је првобитно наслов „Покушај за рехабилитацију једне жене краљеве”, што би заиста био одличан поднаслов над чланком у ком се разматра брачни проблем краља Радослава и његове жене Ане. Посматрајући њихову ктиторску композицију у Студеници, где су приказани као бивши краљ и краљица, без круна, писац анализира хронологију оног времена, срањује са детаљима фреске и закључује:

„Млада и лепа какву је видимо на оштећеној студеничкој фресци, краљица Ана је могла да буде узрочник Радослављевог силажења с ума, могла је да буде и плен некаквог јуначког Фуга”, како прича Теодосије, али, вели Мандић, „сва је прилика, ипак, да она није ни видела Драча, нити је била несрећа за Радослава. После ојаћености коју је могла да осети, нашав се у слому и беди, заједно са мужем, после сагледања многих таштина и пролазних вредности живота, наша је, са Радославом коначан мир међу зеленим студеничким бреговима.”

На овом мисаоном путовању на које је писац повео своје читаоце, најдуже се задржавамо у Студеници. Ту је Мандић обратио пажњу на натпис у прстену испод куполе Богородичине цркве, попунио оштећена места и задржао нашу пажњу на завршетку тога текста: „И мене рабавишаго поменете Саву грешнаго”. Тај завршета сведчи да Сава није китор ни аутор сликарства, већ онај ко је у киторску цркву (Нема-

њину и Стефанову) довео сликаре, с њима се договарао и надзирао њихов рад. Зато овде није употребљен ни израз „моленије” (за ктитора) ни помени, Господе” (за аутора), већ глагол „работати”. У Студеници, као маузолеју Немањића, нашао је Мандић гроб Стефана, трећег сина краља Уроша I, задржао нас над гробом „монаха — кнеза Силуана”, можда идентичног са познатим средњовековним песником, а још вероватније и сродником Немањића. Доносећи натписе над гробовима прве двојице студеничких игумана, Игњатија и Дионисија, писац убедљиво објашњава зашто се обојица зову „први игуман”. Зато, што је студенички игуман имао, по првенству части међу игуманима осталих манастира, назив „први игуман”. Док је Игњатије хронолошки био први „први игуман”, Дионисије је био други „први игуман”. Чак и 1570. године уписан је на зиду Богородичине цркве игуман Симеон, као (Бог зна који по реду) „први игуман”. Напоследку, пред ктиторском композицијом **Моленије рабе Божије монахиње Анастасије** он на основу иконографских особина фреске утврђује да се овде ради о монахињи Анастасији ктиторки студеничког живописа из XVI века, а не о Немањиној жени или којој другој монахињи Анастасији.

Под песничким насловом **Свилен покров на дар манастиру** писац објашњава изразе „моленије” и „помени, Господе”. Док се „моленије” односи на ктитора, дародавца, „помени, Господе” означава аутора слике или другог уметничког дела. „То је доста танано одређивање, пошто је цело хришћанство, цела његова филозофија, у знаку сећања, помена и спомена. Сећање као успомена и сећање као опомена присутно је у сваком часу живота верника. Ту је, пре свега, сећање на мртве. О таквом сећању говори се у поменицима и у

молитвама, у црквеним песмама, у обредима који се држе у знак сећања на некадашње људе, родбину, родбину, пријатеље или заслужне личности. Но поред тог сећања молитвеног карактера, од стране савременика и потомака, молба човека да буде поменут може бити директно упућена Христу или неком светитељу. То „помени, Господе” или „сети се Господе” не потиче ли од оног разбојника, распетог заједно са Христом, који је поверовао у Христа-Бога и молио: „Опомени ме се, Господе, када доћеш у царство своје” (Лука, 23, 24). Све остале молбе те врсте, ма где се налазиле — урезане на гробним плочама, или исписане на иконама, књигама и другим делима људских руку — имају увек само тај смисао: да се Христос сети молиоца и помогне му у овом животу, ако је реч о живим људима, али пре свега да га се сети на дан Страшног суда и уведе га у живот вечни. Богослови, свакако, имају прецизнија тумачења, али мени се чини да је смисао ових речи приближно такав”.

У Сопоћанима нам писац објашњава ко су српски архијереји насликани у олтарској композицији „служба Агнецу” и зашто су насликани међу оцима хришћанске старине; износи историју пропадања Сопоћана гледајући с нама слику овог манастира коју је 1885, радио Борђе Крстић; чита текст ирмоса на кружној траци испод тамбура, упоређује га са сличним натписом у Петровој цркви и објашњава их са дубоким доживљавањем њихове везе са великом мистеријом присуства Христова у цркви као свом мистичном телу. У Петровој цркви „иза калоте, свог небеског стана, Христос Пантократор гледа на вернике који се ту искупљују на молитву и подсећа их на своје свудпостојеће и свевидеће присуство”.

У Богородици Љевишкој Мандић је одгонетнуо лик Немањића са венцем (не са круном) и утврдио да је то Стефан Дечански као Милутинов престолонаследник. Писац стоји задивљен гледајући овај **Нови сјај старих слика**, које би, по његовом мишљењу, требало рестаурирати. Рестаурација фресака у цркви св. Апостола у Пећкој Патријаршији говори за то. „Пећко сликарство синило је сада чудесним сјајем”. Тако би било и у Богородици Љевишкој, иако је рестаурација „у историји уметности богохулна реч”. Ево Мандићевих разлога: „Прва асоцијација која се човеку намеће кад ступи у Љевишку, јесте онај проклети чекић који је тако немилосрдно унаказио мирну, умирујућу, људску атмосферу једне величанствене галерије слика. Испред стрепње, племенитог осећања, дубоког и плодносног унутрашњег доживљаја који је у додиру са уметничким делом једино важан, а који и у додиру са старим уметничким делом није на другом него опет на првом месту, оставила се трагедија једног давног доба, пуног пораза и губитака. И док Богородица Љевишка споља, својим зидовима, таласастим крововима и куполама, делује величанствено, не као старица, него као биће пуно живота, отпорна и чврста грађевина која ће трајати још стотинама година и још дуго испраћати снегове са Шаре, дотле њени унутрашњи зидови, прекривеним старим и драгоценим сликама, већ почињу да делују обесхрабрујуће.

Да би наш однос према старом уметничком делу у призренској цркви био потпун, ваља уклонити оно што тај однос прати као тешка мора, Треба уклонити давно учињена оштећења и сачуваном торзу Љевишког сликарства удахнути нови живот. Та оштећења могу се донекле елиминисати културом гледања уме-

тничког дела. Али пошто је такав поступак својствен вероватно само малом броју зналаца, онда је једино могуће оштећења уклонити правом рестаурацијом.”

Док је Светислав Мандић за рестаурацију фресака Богородице Љевишке, у којој нам осваја очи пре, и више, варварски акт него ли лепота и старост овог врхунског живописа, он је против рестаурације Симонидиних очију у Грачаници, јер је за ту и такву оштећену фреску везана и песма Милана Ракића, која опет представља један од бисера наше књижевности. „Ископане Симонидине очи треба, упркос нормалном и уобичајеном конзерваторском поступку, да остану онакве какве су данас. Оне су помогле стварању једног новог, за нас знаменитог уметничког дела. Према таквој Симониди руменкастом овалу њеног лица под трапезом круне, осећамо поштовање јер је ту присутна и знаменита уметност и трагична прошлост. Допуњују се и везане су једна за другу. Та песма и та слика, два наша лепа уметничка остварења”.

Марков манастир је једна од удаљених станица нашег пута са писцем на крилима листова ове књиге. Поред историјских и конзерваторских расматрања живописа ове цркве, писац нас уводи у **Маркове конаке**, у конаке овог манастира, у којима су га нарочито интересовале фреске манастирске трпезарије, чија је вредност тим већа што је ово усамљен случај сачуване старе трпезарије и живописа у њој, макар и оштећеног у запуштеној згради, која вапије за помоћи и спасом.

Напоследку смо се с писцем вратили у Београд, где је предложио да се камеше с натписима и украсима, саркофази и жртвеници старог

Сингидунума, ископани на Студентском тргу, извук из подрума кнегиње Љубице и разместе по Студентском парку и другим прикладним местима. „Оживљени драги стари Сингидунум додао би руку нашем драгом новом Београду”.

У Београду нас је писац повео на **Свето место Косанчићевом Венцу**, где су немачке бомбе 1941. са зградом Народне библиотеке уништиле ненадокнадиво благо наше народне културе, и дао предлог за уређење овога запуштеног светог места, али његова реч, речена још 1969, остала је „глас вапијућег у пустињи”.

На крају — један **Мали поменик за дан Сурепове смрти**. Помињући многа светла имена заслужних стваралаца и чувара споменика наше културе, Мандић је пластично приказао духовни лик овога ретко заслужног човека за чување и обнову нашега културног блага. „То што је умео да заинтересује људе, на гусларски начин, да ученије саслуша а

млађе упутити, да свему да један срдчан, народски и сигуран ток, то треба истаћи. Целокупност Сурепа, као покретача, бистроумног човека, свесног шта дела прошлости значе за садашње и будуће дане, то је оно што ми се чини прворазредно кад мислим на њега. То што се учи и стиче искуством, али још више што се роди са човеком”.

Књига Светислава Мандића, који је попут Сурепа „свестан шта дела прошлости значе за садашње и будуће дане”, представља допринос не само нашој историји уметности, већ и историји наше цркве. Објекти, личности и догађаји о којима се говори у „Древнику” дубоко су урежани у живот Српске цркве и зато ће ова књига, писана дивним стилем научника-песника, бити пријатно и корисно штиво за све оне које интересује улога и мисија наше Цркве у данима стварања најдрагоценијих споменика наше националне културе.

Др Душан КАШИЋ